

بررسی تطبیقی جایگاه پدر در اسلام و زرتشت

نسترن جانسکر^۱

چکیده

این مقاله به مقایسه تطبیقی جایگاه پدر در دو دین اسلام و زرتشت می‌پردازد. در این راستا، با توجه به اهمیت خانواده در هر دو مکتب فکری، این تحقیق تلاش می‌کند تا ابعاد مختلف مقام پدر، مسئولیت‌های او، نقش اجتماعی و فرهنگی وی و چالش‌های پیش روی او در هر دو دین را مورد تحلیل قرار دهد. در اسلام، احترام به والدین پس از توحید قرار دارد و نقش تربیتی پدر به عنوان یک اصل اخلاقی و دینی مورد تأکید قرار گرفته است. اسلام به طور صریح به وظایف تربیتی پدر اشاره می‌کند و از فرزندان می‌خواهد که به او احترام بگذارند. در زرتشت، اگرچه به طور مستقیم به نقش تربیتی پدر اشاره‌ای نشده است، اما احترام به والدین بخشی از آموزه‌های اخلاقی آن است. در زرتشت، هر فرد پاسخگوی کردار خود است و فرزندان مسئولیت پاسخگویی به جای والدین ندارند. هر دو دین بر اهمیت خانواده و روابط خونی تأکید می‌کنند، اما اسلام به طور صریح‌تر به این موضوعات اشاره می‌کند. نتیجه این تحقیق می‌تواند به درک عمیق‌تر از جایگاه پدر در این دو دین کمک کند و شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را برجسته کند. این مطالعه با استفاده از منابع معتبر دینی، تاریخی و جامعه‌شناسی به تبیین جایگاه پدر پرداخته و به بررسی تأثیرات فرهنگی و اجتماعی آن بر خانواده و جامعه می‌پردازد.

کلمات کلیدی: اسلام، پدر، جایگاه، زرتشت.

^۱ سطح دو، حوزه علمیه بنت الرسول سلسله

مقدمه

پدر به عنوان یکی از ارکان اصلی خانواده، همواره نقشی کلیدی در تربیت فرزندان و مدیریت خانواده داشته است. در ادیان مختلف، جایگاه پدر با تأکید بر مسئولیت‌های او در ابعاد دینی، اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی تعریف شده است. اسلام و زرتشت، به عنوان دو دین بزرگ و تأثیرگذار در تاریخ ایران و جهان، هر یک نگاه ویژه‌ای به مقام پدر دارند. این دو دین، با وجود تفاوت‌های بنیادین در مبانی اعتقادی، شباهت‌هایی در تأکید بر اهمیت نقش پدر در خانواده دارند. بررسی تطبیقی جایگاه پدر در این دو دین می‌تواند به روشن شدن نقاط اشتراک و افتراق آن‌ها کمک کند.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که مطالعاتی درباره جایگاه خانواده در اسلام انجام شده است. برای مثال، مرتضی مطهری در کتاب «حقوق والدین در اسلام» به تفصیل درباره مسئولیت‌های والدین از منظر اسلامی بحث کرده است. همچنین، پژوهش‌هایی درباره آیین زرتشتی مانند کتاب «گات‌ها؛ سرودهای زرتشت» اثر جلیل دوستخواه به بررسی نقش پدر به عنوان سرپرست خانواده پرداخته‌اند. با این حال، مطالعاتی که به مقایسه جایگاه پدر در این دو دین بپردازد، محدود و نیازمند پژوهش‌های بیشتری است.

هدف اصلی این پژوهش تحلیل تطبیقی جایگاه پدر در اسلام و زرتشت است که شامل شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در وظایف و مسئولیت‌های پدر از منظر این دو دین و بررسی تأثیر آموزه‌های دینی بر نقش اجتماعی و خانوادگی او می‌باشد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌ها از منابع اولیه دینی شامل قرآن کریم، احادیث اسلامی، متون مقدس زرتشتی و همچنین کتب مرتبط گردآوری شده‌اند. سپس با استفاده از روش مقایسه‌ای، شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود تحلیل شده‌اند.

این پژوهش با هدف ارائه دیدگاهی جامع درباره جایگاه پدر در اسلام و زرتشت تدوین شده است. نتایج آن می‌تواند به فهم بهتر تأثیر آموزه‌های دینی بر ساختار خانواده کمک کند و بستری برای مطالعات بیشتر درباره نقش والدین در ادیان مختلف فراهم آورد.

سؤال اصلی تحقیق:

مقایسه و تطبیق جایگاه پدر در اسلام و زرتشت چگونه است؟

۱. مبانی نظری، مفاهیم و اصطلاحات

برای درک دقیق جایگاه پدر در دو دین اسلام و زرتشت، لازم است ابتدا به مفاهیم کلیدی و مبانی نظری مرتبط با نقش و مسئولیت‌های پدر در هر یک از این نظام‌های دینی پرداخته شود. این بخش به تعریف اصطلاحات مهم، چارچوب‌های نظری و اصول بنیادینی می‌پردازد که تحلیل تطبیقی را ممکن می‌سازد و زمینه‌ساز فهم عمیق‌تر موضوع خواهد بود. شناخت این مفاهیم، علاوه بر روشن ساختن ابعاد مختلف جایگاه پدر، به تبیین تفاوت‌ها و شباهت‌های بنیادین میان دو دین کمک می‌کند.

• مفهوم شناسی پدر

در زبان فارسی واژه‌هایی چون «پدر»، «باب» و «بابا» وجود دارد. نقش‌های گوناگون هر انسانی بیانگر نوع مسئولیتش خواهد بود. بر این اساس عنوان «پدر» در حقیقت به نقش و مسئولیت مرد در خانواده اشاره دارد و این عنوان به معنای مردی است که از او فرزند به وجود آمده است.^۱

در زبان عربی دو واژه «والد» و «أب» به کار می‌رود که والد از محدودیت معنایی برخوردار است و معمولاً دایره آن محدود به مردی است که از او فرزند به وجود می‌آید؛ اما واژه «أب» از دامنه معنایی گسترده تری برخوردار است، به گونه ای که این عنوان بر پدر نَسَبی و هر کسی که سبب پیدایش، اصلاح یا پیرایش و ظهور چیزی شود، اطلاق می‌شود.^۲ بر این اساس، کسانی که سرپرستی و تربیت انسان را بر عهده گرفته باشند، در حکم «أب» می‌باشند. در قرآن از «أذر» عمومی حضرت ابراهیم علیه‌السلام به عنوان اب؛ یعنی پدری که سرپرستی او را به عهده داشته است، یاد می‌شود. باید توجه داشت که در آیات قرآنی هرگاه سخن از پدر به مفهوم خاص آن (پدر نَسَبی) در میان باشد، از واژه «والد» استفاده شده است.

• گستره مفهوم أب

همان گونه که اشاره شد، واژه «أب» افزون بر پدر نسبی، افراد دیگری را که در زندگی انسان نقش دارند نیز شامل می‌شود. در منابع اسلامی از این شخصیت‌های اثرگذار با واژه «أب» یاد شده است و همچون

^۱ معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۷۰۶

^۲ راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ القرآن، ج ۱، ص ۵۷

پدر حقیقی به اکرام و پاسداشت آنها سفارش گریده است. با نگاهی به روایات در می‌یابیم که برای «أب» سه معنا بیان شده است:

۱- مراد از «أب»، پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و امیرمؤمنان علیه السلام است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «أَنَا وَ عَلِيٌّ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّةِ؟ مَنْ وَ عَلِيٌّ پدران این اُمّت هستیم^۱». اگر پدر حقیقی، سبب به وجود آمدن انسان و عَلَتْ تَوْلَدِ فرزند باشد، رسول خدا صلی الله علیه و آله و حضرت علی (ع) سبب پیدایش عالم خلقت هستند. خداوند متعال در حدیث قدسی می‌فرماید: «لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ؛ اگر تو (ای محمد صلی الله علیه و آله) نبود، عالم را نمی‌آفریدم^۲».

۲- مراد از «أب»، معلّمی است که سبب هدایت انسان است، و او را به واسطه تعلیم و تربیت از ضلالت و گمراهی نجات می‌دهد. علما و بزرگان دینی که شبانه روز با آموزش و تألیف کتاب، بشر را از گرداب گمراهی به راه راست، هدایت و با معارف الهی آشنا می‌کنند، سهم عمده ای در زندگی انسان دارند. اگر پدر سبب حیات دنیوی است، یقیناً آموزگاران دینی، سبب حیات معنوی ما هستند و نقش آفرینی ایشان در ادامه رسالت سترگ اولیای الهی است، پس بر همگان است که نسبت به آنها نیکی و مودّت کنند.

۳- مراد از «أب»، پدر حقیقی و نَسَبی است که احترام و نکوداشت او بر همگان لازم است و آزار او از محرّمات شمرده شده است.

حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله، است که در بردارنده موارد بالا می‌باشد: «الْأَبَاءُ ثَلَاثَةٌ: أَبٌ وَ لَدُّكَ وَ أَبٌ زَوْجَكَ وَ أَبٌ عَلَمَكَ؛ پدران سه نفرند: پدری که از ناحیه او متولد شده ای (پدر نسبی) و پدری که به تو همسر داده است (پدر همسر) و پدری که به تو آموزش داده است (پدر علمی و روحانی)^۳».

^۱ شیخ صدوق، معانی الأخبار، ص ۵۲

^۲ مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۴۰۶

^۳ مشکینی، تحریر المواعظ العدیدة، ص ۲۴۷

۲. جایگاه پدر در زرتشت

پدر در آیین زرتشت مقام والایی دارد. زرتشتیان روز خاصی را به نام «روز پدر» جشن می‌گیرند که در آن فرزندان به پاس قدردانی از زحمات پدران خود هدایایی تقدیم می‌کنند. این روز نمادی از قدرت و خرد پدر برای حفظ خانواده از اهریمن‌ها بود.^۱

• مسئولیت‌های پدر

در آیین زرتشت، پدر به‌عنوان یکی از ارکان اصلی خانواده، مسئولیت‌های متعددی بر عهده دارد که بر اساس آموزه‌های دینی و فرهنگی این مکتب تعریف شده‌اند. یکی از مهم‌ترین وظایف پدر، تربیت فرزندان بر اساس اصول اخلاقی و دینی است. پدر باید فرزندان خود را به سوی گفتار نیک، کردار نیک و اندیشه نیک هدایت کند. کوتاهی در این وظیفه، گناهی بزرگ تلقی می‌شود و مسئولیت آن بر عهده پدر خواهد بود.^۲

علاوه بر تربیت اخلاقی و معنوی، پدر وظیفه دارد نیازهای مادی خانواده را تأمین کند. این شامل تأمین غذا، مسکن و سایر نیازهای اساسی زندگی است. همچنین او موظف است محیطی امن و آرام برای رشد فرزندان فراهم آورد و از خانواده در برابر تهدیدات بیرونی محافظت کند. این نقش حمایتی در متون زرتشتی به‌عنوان یکی از وظایف اصلی پدر ذکر شده است.^۳

پدر همچنین باید نظارت دقیقی بر رفتار فرزندان داشته باشد و آن‌ها را به سوی کردار نیک هدایت کند. این نظارت نه تنها جنبه‌ای اخلاقی دارد بلکه به‌عنوان یک وظیفه دینی نیز تلقی می‌شود. در آیین زرتشت آمده است که پدری که بتواند فرزندانی نیکوکار تربیت کند، مورد ستایش اهورامزدا قرار می‌گیرد.^۴

^۱ معین، مزدیسنا و ادب پارسی، ص ۱۱۲

^۲ مزدپور، آیین زرتشت: تاریخچه و تعالیم، ص ۱۱۲

^۳ بویس، آیین زرتشت: کهن روزگار و قدرت ماندگار، ص ۱۳۰

^۴ همان، ص ۱۱۲

نتیجه گیری

جایگاه پدر همواره مورد توجه ادیان بوده است چه در اسلام چه در زرتشت؛ اما شرایط مدرن امروز نیازمند آنست که ما نسبت به تغییرات فرهنگی توجه کنیم تا بتوانیم بهترین الگوها را برای نسل آینده فراهم کنیم.

به طور کلی، هر دو دین اسلام و زرتشت جایگاه پدر را بسیار والا و اساسی می‌دانند و نقش او را در خانواده و جامعه به عنوان یک رکن بنیادین تعریف کرده‌اند. در اسلام، پدر به عنوان سرپرست خانواده مسئولیت‌های متعددی دارد که شامل تأمین نیازهای مادی، تربیت اخلاقی و دینی فرزندان، و حفظ انسجام خانواده است. قرآن کریم به طور مکرر بر احترام به والدین تأکید کرده و اطاعت از پدر را در کنار عبادت خداوند مطرح نموده است. این نگاه نشان‌دهنده آن است که مقام پدر در اسلام نه تنها جنبه اجتماعی، بلکه جنبه عبادی نیز دارد. احادیث نیز بر اهمیت رضایت والدین تأکید کرده‌اند، به گونه‌ای که رضایت خداوند با رضایت والدین گره خورده است.

در آیین زرتشت نیز پدر نقشی محوری در خانواده دارد و احترام به او بخشی از اصول اخلاقی این دین است. زرتشت در بر اهمیت پیوند خانوادگی و نقش تربیتی پدر تأکید کرده است. او مسئول انتقال ارزش‌های اخلاقی، فرهنگی و دینی به نسل بعدی است. در متون زرتشتی، خانواده یک واحد مقدس تلقی می‌شود و پدر به عنوان حافظ این وحدت شناخته می‌شود. با این حال، برخی سنت‌های خاص زرتشتی مانند ازدواج با محارم که در متون تاریخی ذکر شده‌اند، ممکن است تفاوت‌هایی را در نگاه فرهنگی این دین نسبت به ساختار خانواده نشان دهند.

هر دو دین بر نقش تربیتی پدر تأکید دارند. در اسلام، پدر باید فرزندان را بر اساس آموزه‌های دینی تربیت کند و الگویی از رفتار نیکو برای آنها باشد. در زرتشت نیز پدر موظف است اصولی مانند «اندیشه نیک»، «گفتار نیک» و «کردار نیک» را به فرزندان بیاموزد. این اصول نشان‌دهنده اهمیت اخلاق در هر دو دین است.

تفاوت کلیدی میان این دو دین در نوع نگاه آنها به مقام پدر نهفته است. در اسلام، احترام به پدر بیشتر جنبه عبادی دارد و اطاعت از او بخشی از وظایف دینی محسوب می‌شود. اما در زرتشت، احترام به پدر

بیشتر با ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی پیوند خورده است. با وجود این تفاوت‌ها، هر دو دین بر اهمیت نقش پدر در حفظ سلامت خانواده و جامعه تأکید دارند.

بنابراین، که هر دو دین اسلام و زرتشت جایگاه پدر را بسیار برجسته دانسته‌اند و نقش او را فراتر از یک مسئولیت مادی تعریف کرده‌اند. عملکرد صحیح پدران نه تنها بر تربیت فرزندان بلکه بر سلامت جامعه نیز تأثیرگذار است. این نگاه مشترک نشان‌دهنده اهمیت خانواده به عنوان بنیان جامعه و نقش کلیدی پدر در شکل‌دهی آینده آن است. این بررسی تطبیقی نشان‌دهنده اهمیت مقام والای والدین بخصوص نقش کلیدی پدرهاست که باید مورد توجه قرار گیرد تا بتوانیم نسل آینده‌ای تواناتر بسازیم.

منابع

- قرآن کریم

۱. احمدی، حسنعلی؛ احمدی، زین العابدین، مقام پدر و مادر در اسلام، تهران: انتشارات میثم تمار، چاپ ششم، ۱۳۸۵ ه. ش.
۲. الآمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و دررالکلم، تحقیق السید مهدی الرجائی، قم: موسسه دارالکتاب الاسلامی، ۱۳۲۹ ه. ق.
۳. ایزدپناه، مهرداد، آشنایی با دین زرتشت، تهران: انتشارات محور، چاپ اول، ۱۳۸۲ ه. ش.
۴. بویس، مری، آیین زرتشت کهن روزگار و قدرت ماندگارش، ترجمه: ابوالحسن تهامی، تهران: انتشارات نگاه، چاپ پنجم، ۱۳۹۳ ه. ش.
۵. حرعاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعۀ و مستدرکها، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، جلد ۲۱، چاپ اول، ۱۳۹۱ ه. ش.
۶. دوستخواه، جلیل، گات‌ها؛ سرودهای زرتشت، تهران: انتشارات معین، ۱۳۸۹ ه. ش.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات ألفاظ القرآن، ترجمه: سیدغلامرضا خسروی حسینی، تهران: انتشارات مرتضوی، جلد اول، چاپ چهارم، ۱۳۸۸ ه. ش.
۸. شیخ صدوق، محمدبن علی، معانی الأخبار، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۸ ه. ق.
۹. طباطبائی، سیدمحمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، جلد ۱۳، چاپ دهم، ۱۳۸۵ ه. ش.
۱۰. غضنفری، کلثوم؛ بادامچی، حسین؛ داوری، پروین، مطالعه تطبیقی حقوق و وظایف اعضای خانواده در دین زردشتی و اسلام، فصلنامه تحقیقات حقوق، دوره ۲۲، شماره ۸۸، پیاپی ۸۸، ۱۳۹۸ ه. ش.
۱۱. فتال نیشابوری، محمدبن حسن، روضۀ الواعظین، قم: انتشارات دلیل ما، ۱۴۲۳ ه. ق.
۱۲. قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال فی تواریخ النبی و الآل، ترجمه میلانی، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۲۲ ه. ق.

۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه: محمدباقر کمره ای، قم: انتشارات اسوه، جلد دوم، چاپ سوم، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۴. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۷۴، تهران: انتشارات اسلامی، جلد ۷۴، چاپ سوم، ۱۳۷۵ ه.ش.
۱۵. مزدپور، کتابیون، آیین زرتشت: تاریخچه و تعالیم، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۶. مشکینی، علی، تحریر المواعظ العددیه، ترجمه: سیدمرتضی موسوی قافله‌باشی، قم: انتشارات موسسه فرهنگی دارالحديث، چاپ پنجم، ۱۳۹۷ ه.ش.
۱۷. مطهری، مرتضی، حقوق والدین در اسلام، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۷۲ ه.ش.
۱۸. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: موسسه انتشاراتی امیرکبیر، جلد اول، ۱۳۸۸ ه.ش.
۱۹. معین، محمد؛ معین، مهدخت، مزدیسنا و ادب پارسی، جلد اول، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۵ ه.ش.
۲۰. یوسفیان، نعمت الله، تربیت دینی فرزندان، قم: انتشارات زمزم هدایت، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲۱. پایگاه جامع فرق، ادیان و مذاهب، ازدواج‌های پدر-دختری در آیین زرتشتی، ۱۳۹۳ ه.ش.

<https://www.adyannet.com/fa/news/13013>

۲۲. پایگاه علمی فرهنگی اعتقادی الشیعه «خانواده» پدر و مادر، احترام به پدر و مادر در

<https://fa.al-shia.org/> اسلام و ادیان قبل از اسلام-۴، ۱۴۰۰ ه.ش.

۲۳. پایگاه علمی فرهنگی اعتقادی الشیعه «خانواده» پدر و مادر، جایگاه و منزلت پدر،

<https://fa.al-shia.org/> ۱۴۰۰ ه.ش.

۲۴. ویکی‌پدیا-دانشنامه آزاد، زرتشت، ۱۴۰۴ ه.ش.

<https://fa.wikipedia.org>

۲۵. ویکی پرسش، زرتشت از نگاه اسلام، ۱۳۹۳ هـ ش.

<https://wikiporsesh.ir/>